

Kazimierz Łastawski*

Sytuacja geopolityczna Polski po przemianach ustrojowych i wstąpieniu do Unii Europejskiej

Przemiany ustrojowe w Polsce oraz jej relacje sojusznicze i wspólnotowe można ujmować z różnych punktów widzenia. Autorzy analiz geopolitycznych skupiają się na definiowaniu interesów narodowych i porządkowaniu tej kwestii w układzie czasowym i przestrzennym oraz na określaniu środków niezbędnych do realizacji racjonalnych działań państwa. Zwracają uwagę głównie na związane z interesami narodowymi procesy, związki przyczynowo-skutkowe i trendy rozwojowe.¹

Ich rozważania najczęściej łączą się z politologią lub geografią polityczną.²

Polska od ponad 1000 lat leży w strategicznie ważnym miejscu Europy. W tym czasie jej położenie geostrategiczne i geopolityczne ulegało wielokrotnym zmianom w wyniku tworzenia się nowych państw, przesuwania się europejskich granic oraz rozszerzania stref wpływów przez sąsiadów. Przez wiele lat główny dylemat geopolityczny naszego kraju stanowiło położenie między Niemcami i Rosją, których agresywne dążenia były dla Polaków zagrożeniem. *„Newralgiczny charakter geopolitycznego położenia Polski wypukliły lata międzywojenne. Polska pozostawała wtedy ważnym państwem buforowym, powstrzymującym ekspansję bolszewizmu i niemieckiego rewanżyzmu”*.³

* Prof. zw. dr hab. **Kazimierz Łastawski** – Wydział Administracji i Politologii ALMAMER Szkoła Wyższa.

¹ L. Sykulisz, *Ku nowej Europie: perspektywa związku Unii Europejskiej i Rosji. Spojrzenie geopolityczne z Polski*, Częstochowa 2011, s. 8–9.

² C. Jean, *Geopolityka*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1995, s. 43–46.

³ S. Bieleń, *Pozycja geopolityczna Polski w: Polska w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Bieleń, Warszawa 2007, s. 15.

1. Charakterystyka aktualnej sytuacji geopolitycznej i ekonomicznej Polski

Od zakończenia II wojny światowej Polska znajdowała się w trzech różnych sytuacjach geopolitycznych:⁴

- a) była członkiem Układu Warszawskiego i RWPG, uzależnionych od Związku Radzieckiego. W ramach ówczesnego bloku wschodniego wpływała na stabilizację systemu jałtańsko-poczdamskiego;
- b) po rozwiązaniu Układu Warszawskiego, RWPG i Związku Radzieckiego funkcjonowała wśród nowych sąsiadów, poza układami sojusznicznymi. Znalazła się – jak dowodzi Peter M.R. Stirk – w strefie „rozrzedzonego bezpieczeństwa”,⁵ nazywanej też strefą „zbrojnej neutralności”. Na wschodzie graniczyła ze Wspólnotą Niepodległych Państw;
- c) nową sytuację geopolityczną określiło przyjęcie jej do NATO i Unii Europejskiej oraz przesunięcie ich wpływów do wschodniej granicy Polski, która stała się zarazem granicą sojuszu i Wspólnoty.

Do rozpoczęcia przemian ustrojowych w 1989 r. Polska miała tylko trzech sąsiadów – ZSRR, Czechosłowację i NRD. Formalnie należała do zwycięzców w II wojnie światowej, ale poniosła dotkliwe straty ludnościowe, gospodarcze i terytorialne. Obszar państwa polskiego przesunął się o kilkadziesiąt kilometrów w kierunku zachodnim i zmniejszył o jedną piątą – z 388,6 do 312,7 tys. km². Na wschodzie Polska straciła 180 tys. km², natomiast na zachodzie i północy uzyskiwała rekompensatę wielkości 104 tys. km².

Po 1991 r. nastąpiły zasadnicze zmiany geopolityczne wokół Polski, powstały nowe państwa sąsiedzkie. W latach 1989–1993 kształtowała się również nowa polityka bezpieczeństwa kraju, zmierzająca do uniezależnienia się od Moskwy w sferze wojskowej i politycznej. Proces ten ułatwiło odwołanie się od dwubiegunowego podziału kontynentu europejskiego oraz rozszerzenie zakresu wzajemnego zaufania między mocarstwami. Duże znaczenie miały też zmiany zapoczątkowane przez Michaiła Gorbaczowa i odstąpienie głównych mocarstw od koncepcji „równowagi strachu” na rzecz koncepcji równowagi interesów.⁶

Głównym celem Polski, która po opuszczeniu Układu Warszawskiego znalazła się w strefie „rozrzedzonego bezpieczeństwa”, stało się przystąpienie

⁴ Wcześniejsze idee i koncepcje geopolityczne Polski rozważali głównie tacy autorzy jak: Wacław Nalkowski, Eugeniusz Romer, Włodzimierz Wakar, Roman Dmowski, Józef Piłsudski, Adolf Bocheński, Władysław Studnicki i Stanisław Leszczyki, zob.: Z. Lach, J. Skrzyp, *Geopolityka i geostrategia*, Warszawa 2007, s. 122–160.

⁵ P.M.R. Stirk, *A History of European Integration since 1914*, London 1996, s. 254–256.

⁶ S. Bieleń, *Pozycja geopolityczna Polski*, op.cit., s. 16.

nie do struktur europejskich, NATO i Unii Zachodnioeuropejskiej (UZE). Po akcesji do NATO (1999 r.) i Unii Europejskiej (2004 r.) kolejny raz zmieniło się geopolityczne otoczenie kraju.

Aktualną sytuację geopolityczną Polski określają głównie:⁷

- a) sfera kontynentalna, z główną w niej rolą Unii Europejskiej i NATO,
- b) sfera subregionalna, obejmująca przede wszystkim relacje z sąsiedami.

Pewien wpływ na sytuację geopolityczną Polski mają również zjawiska globalizacji. Część oddziałuje na nią pozytywnie (nowe technologie, szybkie możliwości przekazu informacji i łączności), ale większość (terroryzm międzynarodowy, niedobory surowcowe, przestępczość transnarodowa, proliferacja broni masowego rażenia) ją komplikuje.

Polska od ponad 1000 lat jest zaliczana do państw Europy Środkowej lub Środkowo-Wschodniej.⁸

Położenie geograficzne włącza nasz kraj do Europy Środkowej, natomiast dzieje polityczne bardziej umiejscawiają go w Europie Środkowo-Wschodniej. Wybitny znawca tej problematyki Piotr Wandycz wskazuje na szczególną rolę Polski, Czech, Słowacji i Węgier w tym regionie.⁹

Najczęściej mianem Europy Środkowej określa się obszar położony między Renem na zachodzie, Bałtykiem na północy i Dunajem oraz Alpami na południu.¹⁰

Więcej rozbieżności występuje przy wskazywaniu granic Europy Środkowej na Wschodzie. Zazwyczaj przyjmuje się, że obejmuje ona terytoria Niemiec, Polski, Austrii, Czech, Słowacji, Węgier, Rumunii, Mołdawii, Białorusi, Litwy, Ukrainy i obwodu kaliningradzkiego Rosji.¹¹

W tak pojmowanej Europie Środkowej żyje ok. 200 mln mieszkańców. Dominującą pozycję zajmują Niemcy z ponad 80 mln mieszkańców, dysponujące najlepiej rozwiniętą gospodarką. Można też niekiedy zauważyć w Niemczech ambicje do rozszerzania wpływów w tej części Europy.¹²

⁷ R. Kuźniar, *Geostrategiczne uwarunkowania współzależności Polski i środowiska międzynarodowego w: Polska w środowisku międzynarodowym*, (red.) E. Haliżak, M. Tabor, Warszawa 1993, s. 33–38.

⁸ O. Halecki, *Historia Europy – jej granice i podziały*, Lublin 2002, s. 45.

⁹ P. Wandycz, *O czasach dawniejszych i bliższych. Studia z dziejów Polski i Europy Środkowo-Wschodniej*, Poznań 2009, s. 128–161; idem, *Między Wschodem z Zachodem: Polska – Czechy – Słowacja – Węgry*, „Obóz” nr 24/1992, s. 2–17.

¹⁰ J. Skrzyp, *Geostrategiczne położenie Polski*, Warszawa 1998, s. 18.

¹¹ Z. Lach, J. Skrzyp, op.cit., s. 170.

¹² B. Koszel, *Mitteleuropa rediviva? Europa Środkowa i Południowo-Wschodnia w polityce zjednoczonych Niemiec*, Poznań 1999.

Polska po 1989 r. rozwinęła nowe kierunki działania politycznego w Europie. Podjęła zasadniczą zmianę orientacji „wschodniej” na „zachodnią”, polegającą na uniezależnieniu się politycznym, gospodarczym i wojskowym od Wschodu, a włączeniu się do struktur integracyjnych Zachodu i współtworzeniu nowych związków regionalnych. Znalazła też nowe możliwości realizacji swych interesów. Państwa Europy Zachodniej stały się wzorem rozwoju cywilizacyjnego Polski, ułatwiły restrukturyzację jej gospodarki i tworzenie demokratycznych instytucji. Po rozpadzie bloku wschodniego w miejscu Związku Radzieckiego, Czechosłowacji i Niemieckiej Republiki Demokratycznej mamy siedmiu sąsiadów: Niemcy, Czechy, Słowację, Ukrainę, Białoruś, Litwę i Rosję (obwód kaliningradzki). Na tę zmianę wpłynęły głównie trzy wydarzenia: zjednoczenie Niemiec w 1990 r., rozpad Związku Radzieckiego w 1991 r. i rozpad Czechosłowacji w 1993 r.

Polska ma granice o długości 3071 km (tabela 1.). Jej sąsiadami są: od północy – Rosja, od północnego wschodu – Litwa, od wschodu – Białoruś i Ukraina, od południa – Słowacja i Czechy, od zachodu – Niemcy. Najdłuższa jest granica Polski z Czechami – 796 km, a najkrótsza z Litwą – jedynie 104 km.

Tabela 1. Granice Polski z nowymi sąsiadami

Lp.	Kraj	Długość granic
1.	Rosja	210 km
2.	Litwa	104 km
3.	Białoruś	418 km
4.	Ukraina	535 km
5.	Słowacja	541 km
6.	Czechy	796 km
7.	Niemcy	467 km

Źródło: *Polska w Europie. Zarys geograficzno-ekonomiczny*, red. I. Fierla, Warszawa 2011, s. 12.

Położenie Polski w centrum kontynentu jest bardzo korzystne. Jej terytorium obejmuje głównie dorzecza Wisły i Odry. W ocenie Zbigniewa Lacha i Juliana Skrzypa „*Polska leży na głównym korytarzu geostrategicznym Europy*”.¹³

¹³ Z. Lach, J. Skrzyp, op.cit., s. 77.

Na północy opiera się o Bałtyk, na południu o góry – Karpaty i Sudety. Z północy na południe rozciąga się na odległość 649 km, a ze wschodu na zachód na 689 km. Po decyzjach trzech wielkich mocarstw w Jałcie i Poczdamie Polska uzyskała korzystny układ granic pod względem komunikacyjnym, gospodarczym i wojskowym.¹⁴

Obszar państwa jest zwarty, zbliżony do kształtu kolistego, z szerokim, ponad 500-kilometrowym, dostępem do morza. Stolica – Warszawa, jest położona w centrum kraju.

Polska graniczy z państwami o różnej wielkości, potencjale gospodarczym i wpływach europejskich. Najsilniejszą pozycję zajmują Niemcy i Rosja. Ukraina również przewyższa nasz kraj wielkością terytorium i liczbą ludności. Pozostałe cztery – Białoruś, Czechy, Litwa i Słowacja, ustępują Polsce pod względem powierzchni, możliwości gospodarczych i liczby ludności (tabela 2.).

Tabela 2. Powierzchnia i ludność Polski oraz sąsiadów (2009 r.)

Państwo	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności w mln osób	Gęstość zaludnienia osoba/km ²
Polska	312,7	38,1	122
Litwa	65,3	3,3	51
Białoruś	207,6	9,6	47
Ukraina	603,6	46,0	76
Słowacja	49,0	5,4	111
Czechy	78,9	10,5	133
Niemcy	357,1	82,2	230
Rosja	17 075,4	141,8	8

Źródło: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2010*, Warszawa 2010, s. 831.

Rzeczpospolita jest państwem średniej wielkości, zajmującym dogodną pozycję w stosunkach między Wschodem i Zachodem, a także w relacjach między państwami skandynawskimi i krajami południowej Europy. Do przeszłości należy czas, gdy zasadniczym jej problemem była „*misja przedmurza Zachodu ku Wschodowi i bramy dla Wschodu ku Zachodowi*”.¹⁵

¹⁴ K. Łastawski, *Polska racja stanu po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, Warszawa 2009, s. 173.

¹⁵ E. Romer, *Przyrodzone podstawy Polski historycznej*, Lwów 1912, s. 7.

Przez Polskę prowadzą ważne korytarze europejskie, głównie z Berlina przez Warszawę i Mińsk do Moskwy oraz z Drezna przez Wrocław i Kraków do Kijowa.

Polska jest państwem prawie jednolitym narodowo. Mniejszości narodowe stanowią zaledwie ok. 3% społeczeństwa.¹⁶

Jeśli chodzi o jej sąsiadów, największe skupisko mniejszości narodowych znajduje się na Ukrainie (27,3%), Białorusi (22,0%) i na Litwie (20,4%).¹⁷

W tych też krajach najliczniejszą mniejszość narodową stanowią Polacy. Rzeczpospolita należy do nielicznych państw regionu, w których kwestia granic, mniejszości narodowych i konfliktów etnicznych ma znaczenie marginalne. Jej potencjał demograficzny osłabia jednak fala emigracji młodych, w części wysoko wykwalifikowanych specjalistów (informatyków, lekarzy). Rozwój kraju może też komplikować bardzo niskie tempo przyrostu naturalnego. Prognozy Eurostatu przewidują nawet spadek liczby ludności Polski: w 2010 r. – 38,0 mln, w 2030 r. – 37,0 mln, w 2040 r. – 35,2 mln.¹⁸

Jednocześnie ze słabym tempem przyrostu naturalnego (a nawet tendencją spadkową) ujemnie na stan gospodarki może oddziaływać stosunkowo niski wskaźnik zatrudnienia osób w wieku produkcyjnym. W 2010 r. na 213 869 tys. zatrudnionych w UE (średnia 64,6% ludności) pracujących Polaków było 15 947 tys. (60,0%)¹⁹. Rozwinięte gospodarczo państwa UE miały wyższy od średniej wskaźnik zatrudnienia (np. Niemcy – 71,5%).

Tabela 3. Miejsce Polski w Europie (2009 r.)

Wyszczególnienie	Procent	Miejsce w Europie
Powierzchnia – 312,7 tys. km ²	1,4%	9
Ludność – 38,1 mln	5,2%	8

Źródło: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2010*, Warszawa 2010, s. 821, 831.

Powierzchnia kraju cechuje się dużym urozmaiceniem. Większość terytorium (90%) to obszary nizinne, na których średnia wysokość nad poziomem morza nie przekracza 180 m, korzystne dla upraw rolnych i trans-

¹⁶ To tylko ok. 10% mniejszości narodowych, które posiadała Polska w latach 1918–1939.

¹⁷ J. Skrzyp, op.cit., s. 23.

¹⁸ *Europe in figures. Eurostat Yearbook 2010*, Luxemburg 2010, s. 163.

¹⁹ „Biuletyn Statystyczny GUS” nr 1/2011, s. 212–213.

portu. Obszary wyżynne (300–500 m n.p.m.) stanowią ok. 5,6%, a górskie (powyżej 500 m n.p.m.) – tylko 3,1% powierzchni.²⁰

Pas pojezierzy na północy jest urozmaicony, pokryty osadami polodowcowymi, ze znaczną ilością jezior i terenów rekreacyjnych. Na dużym obszarze nizin i pasa wyżyn są dogodne warunki upraw rolniczych. Na południu kraju znajdują się obszary górskie, wykorzystywane głównie do turystyki i rekreacji.

W Polsce wydobywa się ponad 70 różnych kopalin, z tego ok. 25% stanowi węgiel kamienny, 22% kruszywa naturalne, 15% węgiel brunatny, 9% wapienie i margle dla przemysłu cementowego, 7% rudy miedzi, 6% kamienie drogowe i budowlane i ok. 3% piaski posadzkowe. Ocenia się, że zasoby ropy naftowej wynoszą ok. 13 mln ton, a gazu ziemnego nie są do końca rozpoznane. Polska ma również złoża zawierające ok. 2,4 mld ton rud miedzi, 80 mln ton soli kamiennej, ok. 500 mln ton siarki, ok. 600 mln ton soli potasowych, ok. 40 mln ton fosforytów i ok. 700 ton bursztynu.

Kraj dysponuje pokładami wód geotermicznych i licznymi źródłami wód mineralnych. W Polsce są zbiorniki retencyjne na rzekach, parki narodowe, parki krajobrazowe oraz rezerваты przyrody. Ma klimat strefy umiarkowanej, o zróżnicowanych wpływach powietrza polarnomorskiego i kontynentalnego. Wywołuje to dość częste zmiany pogody występujące w poszczególnych porach roku. Polski „biegun ciepła” to leżący w kotlinie Tarnów, natomiast najniższe temperatury występują głównie w rejonie północno-wschodnim.

Polska położona jest między dwiema zróżnicowanymi cywilizacjami, między obszarem kulturowym chrześcijaństwa zachodniego z centrum w Rzymie oraz chrześcijaństwa wschodniego (prawosławia). Jej wschodnia granica w pewnym stopniu jest granicą między cywilizacjami – łańcińską i turańską. Część autorów – w tym Samuel Huntington – przesuwają miejsce styku cywilizacji dalej na wschód, rozdzielając w ten sposób terytorium Białorusi i Ukrainy.²¹

2. Nowa sytuacja geopolityczna Polski po 1989 r.

Po rozpadzie dwubiegunowego systemu europejskiego, RWPG, Układu Warszawskiego i ZSRR, położenie geopolityczne Polski uległo zasadniczym

²⁰ S. Otok, *Geografia polityczna*, Warszawa 2006, s. 27.

²¹ S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997, s. 239–247.

zmianom. W tym czasie kilka krajów europejskich odzyskało niepodległość, a kilka uzyskało nowy byt państwowy.²²

Polacy stworzyli impulsy do demokratycznych przemian w kolejnych państwach byłego bloku wschodniego. „*Polska – w ocenie Ryszarda Zięby – wniosła ważny wkład w załamanie się zimnowojennego podziału Europy i otwarcie drogi do ekspansji demokratycznych wartości na wschód kontynentu i zmiany systemu władzy w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*”.²³

Wspierała kształtowanie się struktur nowych państw na Wschodzie i jako pierwsza uznała niepodległy byt Ukrainy. Położenie Polski nie komplikuje już sytuacji, stało się czynnikiem rozwoju przyjaznych relacji w regionie Europy Środkowej i Wschodniej. Kraj uwolniony od sytuacji konfliktowych z sąsiadami, otwarty na świat i Europę, stał się elementem integrującym tę część kontynentu.²⁴

Z punktu widzenia geopolitycznego Polska jest państwem „tranzytowym”, z dogodnym położeniem do współpracy ogólnoeuropejskiej.

Po rozpadzie RWPG, Rzeczpospolita znalazła się w trudnej sytuacji gospodarczej. Przestały bowiem istnieć wieloletnie więzy, straciły aktualność specjalizacje handlowe. Wcześniej zaopatrywała się w surowce w Związku Radzieckim, przede wszystkim w gaz ziemny, ropę naftową i rudę żelaza.²⁵

W ramach wymiany dostarczała tam głównie siarkę oraz wyroby przemysłowe, m.in. statki i artykuły rolne. Po krachu rozliczeń w rublach transferowych wystąpiły duże trudności w rozliczeniach handlowych w dolarach. Kontakty handlowe Polski z państwami zachodnioeuropejskimi ograniczał brak środków. Z pomocą dla gospodarki polskiej pospieszył wówczas Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju. Cennych środków dostarczył również specjalny fundusz PHARE, przygotowany początkowo dla Polski i Węgier.²⁶

Wraz z postępem procesu stowarzyszenia ze Wspólnotami Europejskimi do Polski napłynęły fundusze inwestycyjne oraz przedakcesyjne. Kapitał zagraniczny stosunkowo dobrze rozwinął się na jej terenie i stopniowo przejmował kolejne dziedziny produkcji, a bezpośrednio inwestycje zagraniczne korzystnie wpływały na stan gospodarki kraju.

²² K. Skubiszewski, *Pozycja Polski w Europie w: Krzysztof Skubiszewski – dyplomata i mąż stanu*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2001, s. 505.

²³ R. Zięba, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Warszawa 2010, s. 24.

²⁴ S. Bieleń, *Pozycja geopolityczna Polski*, op.cit., s. 20.

²⁵ W tym celu zbudowano nawet specjalną linię dostaw (hutniczo-siarkową).

²⁶ PHARE – Polish and Hungary Assistance for Restructuring their Economies (Program Pomocy Polsce i Węgrom w Restrukturyzacji Gospodarki).

Po „jesiennej burzy narodów” Polska zawarła układy dwustronne ze wszystkimi siedmioma sąsiadami (tabela 4.) oraz wzięła udział w tworzeniu regionalnych związków państw Europy Środkowej i Wschodniej. Kontynuowała współdziałanie w procesie rozwoju KBWE (później OBWE), w ramach ONZ oraz (od 1991 r.) w Radzie Europy. Zadeklarowała przystąpienie do Wspólnot Europejskich i NATO. Niepokoje budziła wówczas sytuacja w Federacji Rosyjskiej oraz rozwijająca się na wschód od granic Polski Wspólnota Niepodległych Państw.²⁷

Tabela 4. Traktaty Polski z nowymi sąsiadami zawarte w latach 1991–1994

Lp.	Kraj sąsiadujący	Nazwa traktatu	Data zawarcia traktatu
1.	Niemcy	Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy	17.06.1991
2.	Federacja Rosyjska	Traktat o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy	22.05.1992
3.	Czechosłowacja	Traktat o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy	6.10.1991
4.	Białoruś	Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy	23.06.1992
5.	Ukraina	Traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy	18.05.1992
6.	Litwa	Traktat o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy	26.04.1994

Źródło: J. Kukułka, *Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1998, s. 75–105, 201–246.

W procesie powoływania Wspólnoty Niepodległych Państw zasadniczą rolę odgrywały władze Federacji Rosyjskiej. Dysponowały największym potencjałem gospodarczym, politycznym, wojskowym oraz dyplomatycznym i dążyły do zachowania dominującego wpływu na politykę i gospodarkę krajów powstałych po rozpadzie ZSRR. Początkowa nieokreśloność organizacyjna WNP wynikała z pospiesznego jej tworzenia, braku doświadczenia w kierowaniu takim ugrupowaniem oraz różnorodności poglądów na jego

²⁷ Wspólnotę tworzyły nowe państwa powstałe po rozpadzie ZSRR (z jego byłych republik związkowych), poza Litwą, Łotwą i Estonią, które zbliżyły się do państw członkowskich Wspólnot Europejskich.

przyszłość. Wspólnota Niepodległych Państw kształtowała się jako forma luźnej konfederacji, a przyjęta naprędce deklaracja założycielska nie regulowała wielu jej problemów, takich jak: zadłużenie zewnętrzne, podział majątku związkowego czy dysponowanie bronią atomową. Problemy te stały się później przedmiotem kontrowersji i sporów wśród krajów WNP. W wyniku dodatkowych porozumień Rosja przejęła w całości broń jądrową pozostałą na terenie Białorusi, Kazachstanu i Ukrainy. Od początku Wspólnotę Niepodległych Państw dzieliło wiele problemów politycznych, gospodarczych, wojskowych i psychologicznych, a jej państwa członkowskie napotykały duże trudności gospodarcze i infrastrukturalne. Nie posiadała statutu, a podczas spotkań jej przywódców występowały rozbieżności interesów. Wieloletnie spory między Rosją i Ukrainą wywoływał podział Floty Czarnomorskiej. Moskwa inicjowała próby zacieśniania współpracy państw członkowskich, wykorzystując do tego celu ich trudności gospodarcze, brak możliwości alternatywnego rozwoju, niedobory surowcowe, a także nieufność inwestorów zagranicznych do angażowania kapitału na obszarze nowych, nieustabilizowanych państw.

Duże znaczenie dla naszego kraju miało ostateczne potwierdzenie po wojennej granicy z Niemcami. Polska zabiegała wówczas o uczestnictwo w rokowaniach nad przyszłością Niemiec, podjętych wiosną 1990 r. w ramach specjalnej konferencji „2+4” (dwóch państw niemieckich oraz USA, ZSRR, Francji i Wielkiej Brytanii). Po czterech rundach negocjacji, 12 września 1990 r., podpisany został w Moskwie *Układ o ostatecznej regulacji sprawy Niemiec*, który ułatwił proces ich jednoczenia. Zgodnie z postanowieniami zachodnioniemieckiej Ustawy Zasadniczej z 1949 r., NRD została „wchłonięta” przez RFN, a na całe terytorium Niemiec rozciągnął się zachodnioniemiecki system polityczny. Doszło też do „cichego” rozszerzenia Wspólnot Europejskich o terytorium byłej NRD.

W 1990 r. podjęto proces „dostosowywania” KBWE do przekształcającej się Europy. Podczas paryskiego szczytu tej organizacji (z udziałem przewodniczącego Komisji Wspólnot Europejskich) przyjęto 21 listopada 1990 r. Paryską Kartę Nowej Europy, określającą szersze ramy współpracy paneuropejskiej. Rozwinęły się też nowe struktury KBWE i 1 stycznia 1995 r. przekształcono KBWE w Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).

W czasie przemian ustrojowych rozpoczętych po 1989 r. władze polskie dążyły przede wszystkim do realizacji żywotnych interesów narodowych. Najważniejsze z nich to:²⁸

²⁸ K. Łastawski, op.cit., s. 13–28.

- przeprowadzenie zmian ustrojowych zmierzających do tworzenia demokratycznego systemu politycznego i gospodarki rynkowej,
- rozwijanie współdziałania z krajami integrującej się Europą,
- kształtowanie bezpieczeństwa kraju w sytuacji niestabilnego środowiska międzynarodowego,
- umacnianie roli i pozycji międzynarodowej Polski wśród innych państw i organizacji europejskich.

Zmiany społeczno-polityczne po rozpadzie ZSSR i Układu Warszawskiego poprawiły sytuację geopolityczną kraju. Po wielu latach zabiegów doszło do zawarcia 14 listopada 1990 r. traktatu polsko-niemieckiego o ostatecznym potwierdzeniu istniejącej granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej.²⁹

Ze wszystkimi nowymi sąsiadami nasze państwo zawarło układy o przyjaźni i współpracy (tabela 4.). Podpisano również układy o przyjaźni i współpracy z kolejnymi krajami, m.in. z Wielką Brytanią (1991), Francją (1991), Włochami (1991) i Hiszpanią (1992). Nowe układy oraz nowe umowy prawne i gospodarcze umocniły powiązania Polski z Zachodem w wielu dziedzinach. Stopniowo państwa europejskie znosiły obowiązek wizowy wobec Polaków. Po 1989 r. Polska zyskała najkorzystniejsze od 300 lat otoczenie międzynarodowe i zdobyła pewne uznanie sąsiadów, głównie dzięki wolnościowemu fenomenowi „Solidarności”, początkowym osiągnięciom reformatorskim, uporczywej obronie tożsamości narodowej oraz wieloletniemu udziałowi w misjach pokojowych na wielu kontynentach.

3. Zacieśnienie przez Polskę współpracy regionalnej

Po 1989 r. nastąpiło zbliżenie w relacjach dwustronnych między państwami dawnych bloków. Rosjanie zabiegali przede wszystkim o rozwój stosunków z najbardziej znaczącymi krajami zachodnioeuropejskimi. Z kolei Niemcy wyrażali wdzięczność Rosjanom za bezkonfliktowe i sprawne wycofanie armii z terytorium byłej NRD. Wraz z innymi państwami zachodnioeuropejskimi Polska podpisała tzw. konwencję madrycką o współpracy transgranicznej (1993) i w strefach przygranicznych rozwinęła współpracę euroregionalną z sąsiadami, którą rozpoczęła od działań na granicy polsko-niemieckiej, gdzie utworzono nawet wspólny Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie n. Odrą.

²⁹ R. Stemplowski, *Kształtowanie polskiej polityki zagranicznej*, Warszawa 2004, s. 47.

Polska, Węgry i Czechosłowacja zabiegały o rozwój trójstronnej współpracy w Europie Środkowej oraz o rozszerzenie kontaktów z organizacjami zachodnioeuropejskimi.³⁰

Chęć współdziałania ze Wspólnotami wykazywały też Litwa, Łotwa i Estonia. Ograniczone możliwości współpracy występowały w Bułgarii, Rumunii, Albanii, na Białorusi, Ukrainie i w Mołdawii oraz w państwach powstałych po rozpadzie Jugosławii. Nowe formy współpracy państw Europy Środkowej i Wschodniej rodziły się z dużymi trudnościami. Rozpad RWPG spowodował przerwanie więzi kooperacyjnych. Występowały niedobory finansowe i surowcowe oraz brak komplementarnych struktur gospodarczych. Ożywały też resentymenty polityczne, zwłaszcza w stosunkach węgiersko-rumuńskich i węgiersko-słowackich. Kraje zachodnioeuropejskie, rozpoczynając proces integracji, dysponowały korzystniejszymi warunkami aniżeli państwa byłego Układu Warszawskiego i RWPG. Cechowała je bliskość terytorialna, podobieństwo systemów politycznych, rozwinięta gospodarka rynkowa, zbliżony poziom gospodarczy i technologiczny, zaawansowane powiązania handlowe oraz komplementarność struktur gospodarczych.

Po 1989 r. rozwinęła się współpraca czterech państw rejonu Dunaju i Adriatyku, wywodzących się z różnych ugrupowań politycznych, gospodarczych i wojskowych: Włochy były członkiem Wspólnot Europejskich i NATO, Austria i Jugosławia miały status krajów neutralnych, a Węgry pozostawały jeszcze w Układzie Warszawskim i RWPG. W inauguracyjnym spotkaniu przedstawicieli tych czterech państw w Budapeszcie 11–12 listopada 1989 r. uzgodniono wspólne działania w kwestiach transportowych, technicznych i ekologicznych. Po dołączeniu do nich Czechosłowacji i Polski powstało Hexagonale, które w 1992 r. zamieniło nazwę na Inicjatywę Środkowoeuropejską. Organizacja ta miała ułatwić krajom Europy Środkowej przejmowanie dorobku państw zachodnioeuropejskich i włączenie ich do głównych struktur integracyjnych kontynentu (Unii Europejskiej, UZE, Rady Europy).

15 lutego 1991 r. została podpisana Deklaracja Wyszehradzka o współpracy Polski, Czechosłowacji i Węgier, przyjęta w celu koordynacji dążeń tych państw do integracji europejskiej. Dzięki niej powstał Trójkąt Wyszehradzki, zmierzający do wspólnego kształtowania współpracy z instytucjami europejskimi, konsultacji w sprawach bezpieczeństwa oraz koordynowania działań w sferze gospodarczej, ekologicznej i humanitarnej. Po rozpadzie Czechosłowacji w 1993 r. na Czechy i Słowację, Trójkąt Wyszehradzki kontynuuje działalność jako Grupa Wyszehradzka.

³⁰ J. Pinder, *The European Community and Eastern Europe*, London 1991, s. 51–58.

28 sierpnia 1991 r. w Weimarze utworzony został Trójkąt Weimarski, łączący Francję, Niemcy i Polskę. Przyjęto wówczas pierwszą wspólną deklarację ministrów spraw zagranicznych, zatytułowaną: *Odpowiedzialność Francji, Polski i Niemiec za przyszłość Europy*. Polska liczyła, że Trójkąt Weimarski stanie się ważkim czynnikiem stosunków europejskich, ale później zaznaczyły się wyraźne różnice stanowisk państw członkowskich wobec wielu spraw europejskich. Podejmowano najczęściej doraźne formy współpracy, blokowane przez pewien czas przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego.

W ramach rozwoju współpracy krajów nadbałtyckich w marcu 1992 r. została powołana w Kopenhadze przez ministrów spraw zagranicznych Danii, Estonii, Finlandii, Łotwy, Litwy, Niemiec, Norwegii, Polski, Rosji i Szwecji, z udziałem przedstawiciela Komisji Europejskiej, Rada Państw Morza Bałtyckiego. Rozwinęła współdziałanie tych krajów i ułatwiła stabilizację polityczną regionu. Szczególne zainteresowanie rada skupia na sprawach współpracy gospodarczej, wspieraniu instytucji demokratycznych oraz wybranych kwestiach bezpieczeństwa, zwłaszcza na zapobieganiu zorganizowanej przestępczości transgranicznej.

21 grudnia 1992 r. powołano w Krakowie Środkoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu (Central European Free Trade Agreement – CEFTA), obejmujące kraje Trójkąta Wyszehradzkiego, a później Grupy Wyszehradzkiej. W późniejszych latach przystąpiły do niego Słowenia (1996), Rumunia (1997) i Bułgaria (1998). Porozumienie w sprawie CEFTA przewidywało utworzenie strefy wolnego handlu artykułami przemysłowymi między państwami członkowskimi, stopniowe likwidowanie ceł oraz zniesienie ograniczeń ilościowych w handlu. Stało się swoistym poligonem doświadczalnym współpracy państw kandydujących do Unii Europejskiej w zakresie liberalizacji handlu.

Inicjatywy regionalne na obszarze Europy Środkowej i Wschodniej pojawiały się w miarę odchodzenia państw byłego bloku wschodniego od współdziałania politycznego z Moskwą. Kraje te przez kilka lat pozostawały w strefie „rozrzedzonego bezpieczeństwa”. Nie doszło wówczas do realizacji dwóch regionalnych propozycji w zakresie bezpieczeństwa: zgłoszonej przez prezydenta Lecha Wałęsę koncepcji NATO-bis (1992) oraz propozycji prezydenta Leonida Krawczuka powołania strefy stabilności i bezpieczeństwa w Europie (1993).³¹

Odrzucono również wysuniętą przez Rosję propozycję „krzyżowych gwarancji bezpieczeństwa”³² dla państw Europy Środkowej i Wschodniej.

³¹ W. Kostecki, *Europe after the Cold War. The security complex theory*, Warsaw 1996, s. 217–218.

³² *Карта европейской безопасности*, „Международная Жизнь” nr 9/1997, s. 7–13.

Polska przystąpiła do realizacji zarówno „miękkich” (*soft*), jak i „twardych” (*hard*) działań dotyczących bezpieczeństwa w skali paneuropejskiej, regionalnej i sąsiedzkiej.

Działania III Rzeczypospolitej w tym zakresie ułatwiło:

- przystąpienie do Rady Europy (1991),
- podpisanie Układu Stowarzyszeniowego ze Wspólnotami Europejskimi (1991),
- stowarzyszenia z Unią Zachodnioeuropejską (1994),
- członkostwo w Światowej Organizacji Handlu (1995),
- przystąpienie do Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (1996),
- przyjęcie do Sojuszu Północnoatlantyckiego (1999),
- akcesja do Unii Europejskiej (2004).

4. Modyfikacje pozycji geopolitycznej Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej

Akcesja Polski do NATO w 1999 r. i Unii Europejskiej w 2004 wyraźnie wpłynęła na zmianę pozycji geopolitycznej kraju, który długi czas funkcjonował między Niemcami i Rosją.³³

Zakończył się też okres pozostawania w strefie „rozrzedzonego bezpieczeństwa”.³⁴ Wspomniane decyzje spełniły główne założenia strategiczne polityki III Rzeczypospolitej. Wzmacniały bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne oraz jej pozycję w Europie. Polska nadal uczestniczyła w misjach pokojowych ONZ, a po ataku terrorystycznym na USA przystąpiła do koalicji antyterrorystycznej. Od 2002 r. bierze udział w działaniach wojskowych na terenie Afganistanu. Wyraźnie poparła doraźnie utworzoną przez USA koalicję do interwencji zbrojnej przeciw Irakowi. Proamerykańskie działania zbrojne Polski w Iraku na pewien czas skomplikowały jej stosunki dwustronne z „lokomotywą integracji” – Niemcami i Francją.

Włączenie w sojuszniczy układ bezpieczeństwa i integracji gospodarczej Zachodu zakończyło okres, kiedy Polska zajmowała peryferyjną pozycję wobec systemu zachodniego i znajdowała się „na linii frontu” w latach zimnowojennej konfrontacji. Zdaniem Stanisława Bielenia „*Po raz pierwszy od trzech stuleci znika dylemat geopolityczny Polski, polegający na jedno-*

³³ R. Dmowski, *Niemcy, Rosja i kwestia polska*, Warszawa 1908; A. Bocheński, *Między Niemcami a Rosją*, Warszawa 1937; *Polska między Niemcami a Rosją*, red. W. Borodziej, P. Wieczorkiewicz, Warszawa 1997; A. Kozicka-Pajewska, *Polska między Rosją a Niemcami. Koncepcja polityczna Adolfa Bocheńskiego*, Poznań 1992.

³⁴ P.M.R. Stirk, op.cit., s. 253–254.

czesnym zagrożeniu ze wschodu i zachodu”.³⁵ Przestały istnieć wielka imperialna Rosja i dążące do samodzielnej ekspansji Niemcy, a NATO i Unia Europejska tworzą podstawową gwarancję pozycji europejskiej Polski.³⁶

Wstąpienie do UE 1 maja 2004 r. to wydarzenie w dziejach państwa i narodu o podobnym charakterze jak przyjęcie chrześcijaństwa, tworzenie unii polsko-litewskiej czy odrodzenie po rozbiorach w 1918 r., działanie w pełni zgodne z polską racją stanu. „Wiązanie się z Unią Europejską – pisał Krzysztof Skubiszewski – staje w rzędzie wielkich wydarzeń w naszych dziejach – tych, które otwierały nowe perspektywy”.³⁷

Wieloletni proces przygotowań Polski do przyłączenia się do struktur integracyjnych Europy określano propagandowo jako „powrót do Europy”. Wynikało to wówczas z rozwoju sytuacji, którą Norman Davies tak oceniał: „wszystko, co dobre, przypisuje się »Zachodowi«, jednocześnie odsądzaając »Wschód« od czci i wiary”.³⁸ Historycznie rzecz ujmując, Polska od wielu stuleci funkcjonuje w „sercu Europy”:³⁹ geograficznie, cywilizacyjnie, kulturowo i instytucjonalnie (w nowych strukturach bezpieczeństwa europejskiego).⁴⁰ Oceniając to, Zygmunt Królak pisał wówczas, że określenie „wchodzenie Polski do Europy” jest sprzeczne z interesami naszego kraju, ponieważ pobudza „niezdrowe odniesienia do traktowania Polski w istocie jako nierównoprawnego partnera”.⁴¹ Papież Jan Paweł II w polemice ze zwolennikami „wejścia do Europy” mówił w 1991 r.: „Przede wszystkim my wcale nie musimy do niej wchodzić, bo my w niej jesteśmy (...). Nie musimy do niej wchodzić, ponieważ ją tworzyliśmy, i tworzyliśmy ją z większym jeszcze trudem aniżeli ci, którym się przypisuje, albo którzy sami sobie przypisują patent na europejskość”.⁴² Występując w polskim Sejmie, stwierdzał: „Stolica Apostolska od samego początku wspiera integrację Polski z Unią Europejską”. Kolejny raz użył wówczas metafory

³⁵ S. Bieliń, *Pozycja geopolityczna Polski*, op.cit., s. 24.

³⁶ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007, s. 4, <http://www.bbn.gov.pl>.

³⁷ K. Skubiszewski, op.cit., s. 509.

³⁸ N. Davies, *Europa. Rozprawa historyka z historią*, Kraków 1998, s. 55.

³⁹ N. Davies, *Serce Europy. Krótka historia Polski*, Londyn 1995; K. Dziewanowski, *Polityka w sercu Europy*, Warszawa 1995; Z. Najder, *W sercu Europy. Zbiór komentarzy z „Tygodnika Solidarność”*, Warszawa 1998.

⁴⁰ A. Karkoszka, *Polityka bezpieczeństwa Polski*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 1/1993, s. 94–95.

⁴¹ Z. Królak, *Polska europeizuje Europę*, Warszawa 2004, s. 64.

⁴² Jan Paweł II, *Homilia*, Włocławek, 7.06.1961 w: *Europa drogą Kościoła, Jan Paweł II o Europie i europejskości*, S. Sowiński, R. Zenderowski, Wrocław – Warszawa – Kraków 2003, s. 253.

dwóch płuc, którymi „winna oddychać Europa, zespalając w sobie tradycje Wschodu i Zachodu”.⁴³

Wraz ze wstąpieniem Polski do NATO i UE nasza wschodnia granica stała się zarazem granicą obu tych ugrupowań, zewnętrzną granicą zjednoczonej Europy, współpracującej z państwami Europy Wschodniej, które tworzą konfederacyjną strukturę Wspólnoty Niepodległych Państw. Dłuższe (1908 km) są granice Polski z państwami członkowskimi UE i NATO niż z krajami nienależącymi do sojuszu i Unii (1163 km). Zgodnie z traktatem z Schengen likwidowane są bariery graniczne wewnątrz państw unijnych, a umacniane granice zewnętrzne UE (w tym wschodnia granica Polski). Członkostwo w obu ugrupowaniach wzmocniło rolę polityki polskiej w Europie, zarówno wobec bezpośrednich sąsiadów na Wschodzie: Rosji, Ukrainy, Białorusi, jak i innych państw „wschodnich”: Mołdawii, Armenii, Azerbejdżanu czy Gruzji.

Tabela 5. Członkostwo w Unii Europejskiej państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Lp.	Państwo	Data złożenia wniosku o członkostwo	Data przystąpienia do UE
1.	Węgry	1 kwietnia 1994	1 maja 2004
2.	Polska	8 kwietnia 1994	1 maja 2004
3.	Rumunia	22 czerwca 1995	1 stycznia 2007
4.	Słowacja	27 czerwca 1995	1 maja 2004
5.	Łotwa	13 października 1995	1 maja 2004
6.	Estonia	28 listopada 1995	1 maja 2004
7.	Litwa	11 grudnia 1995	1 maja 2004
8.	Bułgaria	16 grudnia 1995	1 stycznia 2007
9.	Czechy	23 stycznia 1996	1 maja 2004
10.	Słowenia	10 czerwca 1996	1 maja 2007

Źródło: H.Tandera-Właszczuk, *Rozszerzenie Unii Europejskiej na Wschód. Polska na tle innych krajów*, Warszawa 2001, s. 122.

Polska tworzy zewnętrzną granicę UE z Ukrainą, Białorusią i obwodem kaliningradzkim Rosji. W ramach podziału zadań unijnych w Warszawie od 2004 r. funkcjonuje Europejska Agencja ds. Zarządzania Współpracą Ope-

⁴³ *Przemówienie w Parlamencie Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa, 11.06.1999 w: *Europa drogą Kościoła...*, op.cit., s. 300.

racyjną na Granicach Zewnętrznych Państw Członkowskich (FRONTEX), która rozwija współpracę w zakresie zarządzania granicami zewnętrznymi UE, wspiera państwa członkowskie w szkoleniu Straży Granicznej, koordynuje współdziałanie oraz prowadzi badania w zakresie kontroli i ochrony granic. Ścisłe współdziałała z Europejskim Urzędem Policji (EUROPOL), Europejskim Kolegium Policyjnym (CEPOL) i unijnym urzędem antykrzyzowym (OLAF).

Po wstąpieniu Polski do Wspólnoty spełniły się marzenia wielu pokoleń o zajęciu samodzielnej pozycji wśród głównych państw europejskich. Uzyskaliśmy wielomilionowe środki unijne na przyspieszenie rozwoju infrastruktury kraju, zwłaszcza na nowe inwestycje drogowe, rolne i ekologiczne. Członkostwo w Unii Europejskiej zwiększyło możliwości poprawy warunków życia ludności wiejskiej. Pozwoliło na rozpowszechnienie wśród Polaków racjonalnego spojrzenia na proces jednoczenia współczesnej Europy. Ułatwiło też mieszkańcom zachodniej Europy eliminowanie historycznych mitów i stereotypów na temat polskiego społeczeństwa.

Polska aktywnie uczestniczyła w rozszerzeniu Unii Europejskiej z 15 do 27 państw i przewyżczeniu istniejących podziałów europejskich. 1 stycznia 2007 r., po akcesji Bułgarii i Rumunii, UE stała się największym obszarem gospodarczym na świecie, który skupia prawie 500 mln mieszkańców, wytwarza 30% światowego PKB i realizuje największy wolumen handlu międzynarodowego, a Polska jest coraz bardziej liczącym się członkiem tej największej światowej wspólnoty. Rozwinęła też działania zmierzające do lepszego wykorzystania przynależności do UE. Dąży do zapewnienia sobie pozycji wpływowego ośrodka unijnego, wykorzystując do tego celu głównie wielkość terytorium kraju, liczbę ludności oraz zdolności i wykształcenie młodego pokolenia. Polskie dążenia zostały jednak osłabione przez zjawiska kryzysowe w UE, a zwłaszcza odrzucenie Traktatu Konstytucyjnego przez Francję i Holandię, oraz komplikacje w zakresie funkcjonowania euro (Grecja, Irlandia).

Negatywnie na pozycję kraju w UE wpłynęła polityka prowadzona w latach 2005–2007 przez koalicję rządzącą, tworzoną przez Prawo i Sprawiedliwość, Ligę Polskich Rodzin i Samoobronę. W tym okresie Polska blokowała rozwój integracji, unikała tworzenia doraźnych koalicji w ramach UE i racjonalnego przekonywania innych państw członkowskich do swoich racji. Zamiast przyjmować mądre kompromisy, nastawiała się na blokowanie nowych inicjatyw unijnych.⁴⁴ Polityka zagraniczna tej koalicji w pewnym stopniu pogorszyła pozycję, rolę i wizerunek Polski w Unii Europej-

⁴⁴ R. Kuźniar, *Droga do wolności. Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008, s. 318–324.

skiej. Dopiero po odsunięciu PiS od władzy rząd Donalda Tuska „zaczął wykorzystywać mechanizmy koordynowania swoich działań na arenie międzynarodowej z partnerami z Unii Europejskiej”.⁴⁵ Szerzej zaangażował się we wspólne przedsięwzięcia unijne, a ograniczał bezkrytyczne wspieranie światowej polityki USA.

Polska pozostaje, ze względu na położenie w centrum Europy, aktywnym uczestnikiem gry interesów głównych sił politycznych kontynentu. Politycy mogą formułować długofalową wizję jej rozwoju jako państwa silnie zakorzenionego na Zachodzie, a zarazem spełniającego rolę zwornika między Wschodem i Zachodem.⁴⁶ Poszczególni autorzy różnie ujmują rolę Polski w tym zakresie, używając określeń od „regionalnego eksportera stabilności” (Andrzej Olechowski), „zwornika Europy” (Jerzy M. Nowakowski, Zygmunt Królak), „wrót na Wschód” (Antoni Z. Kamiński), „pośrednika” (Przemysław Grudziński)⁴⁷ do najczęściej stosowanego „pomostu między Wschodem i Zachodem” (Bolesław Balcerowicz, Stanisław Bieleń, Stanisław Koziej, Zdzisław Najder, Eugeniusz Romer, Leszek Sykulski, Roman Wapiński, Kazimierz Wóycicki).⁴⁸

Udział Polski w NATO i Unii Europejskiej rozszerzył możliwości jej wpływu na kształt kontynentu. Ma szanse przyczynić się do poprawy międzynarodowej pozycji krajów sąsiedzkich i wszystkich państw regionu.⁴⁹ Polski sukces w udanej transformacji ustrojowej i przewyżczeniu barier cywilizacyjnych może promieniować dalej na Wschód i inspirować tworzenie bliższych UE programów politycznych na Ukrainie i w Mołdawii, a nawet na Białorusi. Polska może w przyszłości pozytywnie oddziaływać na zbliżenie tych krajów do struktur unijnych. Pomyślnie kształtują się relacje z państwami na wschód od granicy polskiej i unijnej, które (poza Białorusią) korzystają ze wsparcia Partnerstwa Wschodniego. Polska ma też szanse pozytywnie wpływać na trudny proces scalania dwóch części Europy, różniących się pod względem gospodarki, poziomu życia i stanu świadomości społecznej.

⁴⁵ R. Zięba, op.cit., s. 125.

⁴⁶ J.M. Nowakowski, *Zadania polskiej polityki zagranicznej na przełomie stulecia*, „Polska w Europie” 1998, z. XXVII, s. 16.

⁴⁷ P. Grudziński, *Państwo inteligentne. Polska w poszukiwaniu międzynarodowej roli*, Toruń 2008, s. 10.

⁴⁸ K. Wóycicki, *Przedmurze, pomost, peryferium. Pytania dotyczące teorii „pomostu”*, „Polska w Europie” 1993, z. XII, s. 26–33.

⁴⁹ S. Dębski, *Ewolucja doktryny polityki wschodniej Polski w: Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcja. Realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Lublin – Warszawa 2009, s. 199.

Członkostwo w Unii Europejskiej prowadzi do realizacji żywotnych interesów narodowych i wpływa coraz wyraźniej na wiele dziedzin funkcjonowania państwa. Zwiększa też możliwości prezentacji polskich interesów narodowych we władzach wspólnotowych oraz w stosunkach z sąsiadami. Wymaga jednak większej aktywności władz krajowych, determinacji w działaniach oraz poszukiwania kompromisowych rozwiązań przez główne ugrupowania polityczne. Konieczne staje się ograniczenie wewnętrznych podziałów w kraju oraz bardziej racjonalne włączenie struktur państwowych, zasobów gospodarczych i coraz lepiej wykształconych obywateli w promocję interesów Polski w Europie. O miejscu i roli kraju zdecydują przede wszystkim realia materialne, duchowe i organizacyjne społeczeństwa, a nie sentymenty czy idee mesjanistyczne.⁵⁰

Polska w razie potrzeby ma możliwości uczestniczenia w doraźnie tworzonych koalicjach unijnych. Zajęła szóstą pozycję w UE za Niemcami, Francją, Wielką Brytanią, Włochami i Hiszpanią. Jako znaczące państwo unijne, wpływa też na ożywienie działalności Grupy Wyszehradzkiej i Trójkąta Weimarskiego. W 2008 r. stała się inicjatorem koalicji dziewięciu państw członkowskich z Europy Środkowej i Wschodniej w sprawach energetyczno-klimatycznych UE. Zorganizowała w Gdańsku związane z tym udane spotkanie premierów Bułgarii, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Polski, Rumunii, Słowacji i Węgier z udziałem Nicolasa Sarkozy'ego, prezydenta Francji sprawującej w owym czasie prezydenturę unijną.⁵¹

Polskie interesy narodowe są zbieżne z procesami rozwoju integracji i pokojowymi zmianami w Europie. Członkostwo w NATO i Unii Europejskiej zapewnia krajowi bezpieczeństwo polityczne i ekonomiczne oraz ułatwia eliminowanie ograniczeń rozwoju cywilizacyjnego. Sprzyja rozwojowi gospodarczemu i modernizacji państwa. Polacy uzyskali możliwość zwiększonej wymiany gospodarczej i zatrudnienia w zachodnioeuropejskich państwach unijnych. Dla coraz większej ich liczby UE staje się centrum rozwoju europejskiego. Polska nadal ma szansę na pełnienie roli pomostu między Wschodem i Zachodem. Zwiększyłaby jednak swoje możliwości po przyspieszeniu rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego. Może również zdobyć większą wiarygodność międzynarodową, bo unijne wzory rozwiązań gospodarczych i społecznych są pozytywnie oceniane w świecie.

Szczególne znaczenie dla polskiej geopolityki miałyby przyłączenie do Unii Europejskiej Ukrainy. Spowodowałoby bowiem przesunięcie granicy

⁵⁰ K. Bachmann, *Polska kaczka – europejski staw. Szanse i pułapki polskiej polityki europejskiej*, Warszawa 1999, s. 60–63.

⁵¹ M. Dowgielewicz, *Pozycja Polski w UE po wejściu w życie Traktatu z Lizbony*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 2/2010, s. 8.

unijnej dalej na wschód i uwolnienie Polski od roli państwa granicznego. Ukraina musiałaby jednak zdecydowanie wyrazić taki zamiar i dostosować swoje działania do wymogów integracyjnych. Zdaniem Antoniego Łazowskiego rozważane są w tej sprawie w kręgach unijnych różne warianty pośrednie: wzmocnionego partnerstwa, włączenia tego kraju do Europejskiego Obszaru Gospodarczego.⁵² Ukraina jednak takiego rozwiązania nie zaakceptuje ze względów prestiżowych.

Wstąpienie do UE spowodowało zdecydowane przesunięcie Polski na geopolitycznej mapie Europy i nadało nową jakość jej polityce zagranicznej. Rzeczpospolita zyskała nowe możliwości rozwoju polityki wschodniej⁵³ i nowy atut w rozgrywce geopolitycznej z Rosją.⁵⁴ Napotyka jednak za wschodnią granicą ważne interesy Rosji, która dąży do zachowania tam wpływów, uważając ten obszar za „bliską zagranicę”. Polska może współcześnie realizować zasadę „nie szukajmy przyjaciół daleko, a wrogów blisko”. Ponieważ jej wschodnia granica stała się zarazem granicą zewnętrzną UE, stabilność w tym rejonie ma duże znaczenie zarówno dla bezpieczeństwa Polski, jak i całej Unii. Dotychczasowe działania naszego kraju na Wschodzie są zgodne z Europejską Polityką Sąsiedztwa, od 2008–2009 r. wzmocnioną jeszcze przez Partnerstwo Wschodnie, zainicjowane przez Polskę i Szwecję.

Priorytetem Rzeczypospolitej w kolejnych latach winno być zdobycie jak najsilniejszej pozycji w UE. Wymaga to formułowania ambitnych, a zarazem realnych wizji działania oraz trudnej, „*konsekwentnej realizacji uzgodnionych wcześniej celów strategicznych*”,⁵⁵ a także lepszej mobilizacji społeczeństwa wokół strategicznych celów kraju i ograniczenia podziałów politycznych w sprawach ogólnonarodowych.

Polska winna doceniać znaczenie nowych gwarancji bezpieczeństwa, jakie stwarza członkostwo w NATO i Unii Europejskiej. Nie musi już eksploatować wyjątkowości swych losów. Sytuacja Polski w jednoczącej się Europie coraz bardziej będzie zależeć od jej wysiłku, stanu gospodarki i finansów oraz efektywności działań instytucji politycznych, a nie od narodowych

⁵² A. Łazowski, *Traktat z Lizbony a zdolność absorpcji Unii Europejskiej*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 2/2010, s. 84.

⁵³ S. Dębski, „*Polityka wschodnia*” – mit i doktryna, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” nr 3/2006, s. 5–16.

⁵⁴ K. Marzęda, *Pozycja geopolityczna Polski po 1989 roku w: Polityka wschodnia Polski.*, op. cit. s. 61.

⁵⁵ J. Fiszer, *Konsekwencja polityczna członkostwa Polski w Unii Europejskiej w: Polska w Unii Europejskiej. Aspekty polityczne, międzynarodowe, społeczno-polityczne i wojskowe*, red. J. Fiszer, Warszawa 2009, s. 34.

emocji albo woli lub samowoli sąsiadów. W dalszej działalności europejskiej powinna wyraźniej dostrzegać wspólnotę interesów z sojusznikami, partnerami unijnymi i innymi krajami europejskimi. Wymagać to będzie przekształceń wewnętrznych państwa „w kierunku jego większej elastyczności, konieczności wytworzenia zdolności adaptacyjnych i kooperacyjnych oraz nowych mechanizmów zarządzania polityką”.⁵⁶

Polskie interesy w Europie w najszerszym zakresie będą uzależnione od rozwoju współpracy z władzami unijnymi oraz głównymi sąsiadami: Niemcami, Rosją i Ukrainą, z którymi współkształtowana jest zewnętrzna płaszczyzna polskiego interesu narodowego. Istnieje wciąż potrzeba rozszerzonej współpracy z najważniejszymi graczami sceny europejskiej. O jej jakości zadecyduje sposób uporania się tych krajów ze spuścizną przeszłości i zdolność do rozwiązywania problemów wynikających z rozbieżności ich interesów narodowych.

Abstract

Geopolitical position of Poland after the system transformation and integration with the European Union

After the Second World War Poland went through three different geopolitical situations. Firstly, Poland was militarily and economically dominated by the Soviet Union, took part in the Warsaw Pact and in the Council for Mutual Economic Assistance.

The transition process that started in 1989 completely changed the entire political and military situation of the country. Poland redefined its foreign relationships. The number of our neighbouring countries also increased from three to seven. Poland tried to introduce a non-alignment policy.

Following the accession to NATO and to the European Union, the role of Poland increased significantly. Poland is the sixth country in the EU

⁵⁶ K. Szczerski, *Polska polityka europejska – współczesne zadania w: Polska w Europie policentrycznej. Dziedzictwo kulturowe i polityka rozwoju*, red. A. Waśko, Kraków 2010, s. 46.

population-wise and has an influence on common decisions. The country created new internal and external policies.

Poland has also attempted to change its historical geopolitical position between Germany and Russia. Germany and Poland are members of NATO and EU together. Poland tries to emphasise its EU member position in the mutual relations with Russia.

Poland is doing its best to maintain peace and good-neighbourly cooperation in Europe. The country has a vision of peace and freedom in the Central-Eastern European region that in the past just too often fell victim to conflicts and foreign domination.